

Крім того, другий тип характеризується високою гучністю (32,70 %), що пов'язано з видом аудиторії, на яку спрямована промова.

І для першої, і для другої групи висловлень характерним є помірний темп.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, саме завдяки дотриманню універсального для публічних промов просодичного оформлення та маніпулюванню окремими інтонаційними параметрами відбувається привертання уваги слухачів до важливих інформаційних квантів, що надає їм більшої переконливості й забезпечує оратора ефективними засобами реалізації стратегії впливу.

Результати проведеного дослідження слугуватимуть основою для подальшого виявлення закономірностей просодичного оформлення комунікативних стратегій і тактик в англо-американомовній президентській риторичній практиці.

Список використаної літератури

1. Алексієвель О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення : [монографія] / Оксана Миколаївна Алексієвель. – Тернопіль : Екон. думка, 2002. – 200 с.
2. Брантов С. А. Просодическая составляющая риторической аргументации в публичной речи (на материале британских лекций) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С. А. Брантов. – М. : Моск. пед. гос. ун-т, 2004. – 16 с.
3. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.
4. Данилина В. В. Политическая ораторская речь в ритмико-текстологическом аспекте (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / В. В. Данилина. – М. : Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2002. – 24 с.
5. Дворжецька М. П. Тенденції розвитку вимовної норми сучасної англійської мови / Маргарита Петрівна Дворжецька // Мова, культура й освіта в сучасному світі : зб. наук. пр. до 90-річчя д-ра филол. наук, проф. О. К. Романовського / відп. ред. О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 141–145.
6. Михалёва О. Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Михалёва Ольга Леонидовна. – Иркутск : Иркутский гос. ун-т, 2004. – 289 с.
7. Петлюченко Н. В. Харизматична особистість політичного лідера в просторі німецько та українського апелювативних дискурсів: зіставний аспект : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.17 / Н. В. Петлюченко. – К. : Київ. нац. лінгвіст. ун-т, 2010. – 32 с.
8. Постникова Л. В. Просодия и политический имидж оратора (на материале речей американских президентов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. В. Постникова. – М. : Моск. гос. лингвист. ун-т, 2003. – 22 с.
9. Федорів Я. Лінгвістичні моделі дискурсу публічних виступів : нариси із сучасних культурно-мовленевих практик / Ярослава Федорів. – К. : ВПЦ НАУКМА, 2010. – 188 с.
10. Gamble T. K. Contacts : Communicating interpersonally / T. K. Gamble, Michael W. Gamble. – N. Y. : Random House, 1982. – 390 p.
11. Taylor A. Communicating / [Anita Taylor, Arthur C. Meyer, Teresa Rosegrant, B. Thomas Samples]. – New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1983. – 399 p.

Статтю подано до редколегії
12.03.2012 р

УДК 811.113.1'373.43

Л. В. Сидельникова – кандидат філологічних наук,
докторант, доцент кафедри романської філології,
Київського національного лінгвістичного університету

Фонографічний та ідеографічний аспекти розвитку графем в історії французького письма

*Роботу виконано на кафедрі романської філології
КНЛУ*

У статті представлено результати дослідження фонографічних та ідеографічних особливостей літерних знаків у французькій мові IX–XVIII століть. Установлено основний графічний інвентар для передачі голосних і

© Сидельникова Л. В., 2012

приголосних звуків упродовж еволюційного розвитку графічної системи французької мови, проаналізовано функціональне навантаження всіх типів графем та простежено динаміку становлення принципів французького письма.

Ключові слова: графема, ідеограма, логограма, морфограма, принципи письма, французька мова.

Сидельникова Л. В. Фонографический и идеографический аспекты развития графем в истории французского письма. В статье представлены результаты исследования фонографических и идеографических особенностей буквенных знаков во французском языке IX–XVIII веков. Установлен основной графический инвентарь для передачи гласных и согласных звуков на протяжении эволюционного развития графической системы французского языка, анализируется функциональная нагрузка всех типов графем и прослеживается динамика становления принципов французского письма.

Ключевые слова: графема, идеограмма, логограмма, морфограмма, принципы письма, французский язык.

Sydelynkova L. V. The Phonographic and Ideographic Aspects of Graphemes in the History of French Script. The article presents the results of a study of phonographic and ideographic features of alphabetic characters in French IX–XVIII centuries. The basic equipment for the transfer of vowels and consonants for the evolutionary development of French graphic system, analyzed the functional load of all types of graphs, and traced the dynamics of formation of the principles of French script.

Key words: grapheme, ideogram, logogram, morphogram, principles of script, French.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження еволюційного розвитку французької графічної системи, визначення функціональних характеристик літерних знаків французької мови у фонографічному та ідеографічному аспектах є одним з важливих питань сучасної романської лінгвістики. Неважучи на те, що сьогодні вже наявні теоретичні розробки проблеми значущих графічних елементів письма, їхньої структури, відношень, функцій (Н. Каташ [8], Т. А. Амірова [1], В. Г. Гак [3], Г. Г. Крючков [5]), наукові праці з аналізу функціональних ознак літерних знаків сучасної системи французької мови (Л. Ю. Єрмоленко [4], О. А. Лабенко [6], В. М. Мазниченко [7]), опису графічних знаків французької мови з урахуванням синтаксичного й змістовного розчленування та побудови тексту (Л. Г. Веденіна [2]), однак вивчення літерних графічних засобів, розкриття їх фонографічної та ідеографічної значущості в історії розвитку французького письма, еволюції розвитку літерного знаку від фонограми до ідеограми вперше виступають об'єктом спеціального дослідження.

Отже, **актуальність** цього дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на комплексне вивчення проблем виникнення та розвитку графічної системи письма, а також дослідницьким інтересом до визначення функціональних характеристик літерних знаків французької мови у фонографічному й ідеографічному аспектах.

Об'єкт дослідження – система літерних знаків французької мови IX–XVIII ст., а **предмет** – фонографічні та ідеографічні властивості графем французького письма.

Мета статті – встановлення фонографічного інвентаря та графічних засобів для відображення на письмі голосних та приголосних звуків, проведення функціонального аналізу літерних знаків кожного етапу розвитку французької мови (у старофранцузькому IX–XIII ст., середньофранцузькому XIV–XV ст., ранньофранцузькому XVI ст., новофранцузькому XVII–XVIII ст.), виявлення динаміки формування основних принципів французького письма.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Протягом історії становлення французької писемно-літературної мови фонографічний інвентар складався зі 128 графічних комплексів (далі в тексті ГК), зокрема: із 41 монографа (32 %), 62 диграфів (48 %), 20 триграфів (16 %) та 5 тетраграфів (4 %).

Більшість *однолітерних графічних одиниць*, особливо ті, які передавали приголосні звуки, були монофонами, тобто кожній графемі відповідав один звук, а отже, у цьому випадку французька мова дотримувалася основного правила графіки. Під час становлення графічної системи французької мови значна кількість монографів була поліфонами (16 з 41 графемі – 40 %). Поліфонічність однолітерних ГК засвідчує про позиційний характер французької графічної системи. Так, залежно від позиції в слові певні монографи отримували додаткові звукові відповідники. 90 % голосних звуків та 40 % приголосних звуків, що передавалися монографами, були поліграфами, вони мали від 2 до 12 графічних відповідників.

Під час розвитку графіки французької мови певні монографи могли і змінювати, і розширювати або звужувати своє фонетичне значення. Наприклад, сім монографів зазнали розширення (e, ë, î, ü, y,

b, v), а інші сім – звуження (i, ĩ, u, ç, d, k, w) фонетичного вираження. Дві однолітерні графеми повністю змінили фонетичні аналоги, а саме літера **g**, яка у старофранцузькій мові передавала [dʒ] та [gw], а із XIV–XVI ст. – звуки [ʒ] і [g] та літера **j** – графічний відповідник африкати [dʒ] у старофранцузькій період й у середньофранцузькій – шілинний [ʒ]. Чотири монографи повністю зникли з графічної системи французької мови, зокрема літерні знаки **ā, ō, ū, ŷ**, та шість з'явилися – насамперед монографи із супраграфемними знаками **â, â, ê, î, ô, û**. Серед основних графічних засобів, якими користувалася французька мова при написанні монографів, зазначимо *по-перше*, використання літерної комбінаторики, коли літера втрачає самостійне фонетичне значення та застосовується винятково як діакритичний знак, а, *по-друге*, широке вживання діакритичних знаків, зокрема супраграфемних – трема, гравіс, акут, циркумфлекс та субграфемного – седій. Зауважимо, що у французькій графіці IX–XVIII ст. використовувалися 12 монографів із застосуванням діакритичних знаків, зокрема, ці знаки як правило слугували для розширення парадигми звуків-поліграфем або для розрізнення омофонів на письмі.

Представлений кількісний аналіз продемонстрував переважання *дволітерних графем* над іншими типами Г. К. Диграфи у французькій графіці представляли собою повну варіативність структур. У переважній кількості випадків ці диграфи не відповідали новим звукам, а лише розширювали парадигму звуків-поліграфемів.

Поліфонічність дволітерних ГК у ході розвитку французької графіки представлено 12 диграфами (oi, oe, ue, ou, un, ou, ce, ch, gg, il, qu, gn). 90 % голосних звуків та 40 % приголосних звуків, що відображалися двома літерами були поліграфемами. Значна кількість диграфів зберігали свої фонетичні значення, однак вісім графем розширили, тобто зазнали фонетичних змін (oi, ou, un, ce, ch, gg, gn, qu), та дві графеми звузили (oe, ou) парадигму своїх фонетичних навантажень. 30 % дволітерних графем (18 із 62) набули нових значень (ai, au, ei, em, en, eu, eü, ie, in, im, oi, ou, ui, un, um, uy, ch, il). Вісім диграфів зникли із системи французької графіки (aa, ee, ii, oo, ue, oÿ, ÿn, dh) та утворилося 18 нових, тобто 30 % від загальної кількості (ey, ès, et, êt, ez, oû, oû, oy, oÿ, yn, ÿn, ym, ck, cc, dd, th, rh, zz).

При написанні диграфів французька мова застосовувала такі графічні засоби: використання літерної комбінаторики, коли літери набувають функцій діакритичного знака (qu, gu, ch, dh, ph, rh, th) та написання графічних відповідників носових звуків; сполучення різних літер для передачі одного звука та широке вживання подвоєних літер, що передавали і голосні, і приголосні звуки.

Трилітерні ГК протягом становлення французької графіки зазнали певних фонетичних змін, наприклад, повністю змінили свій фонетичний еквівалент, тобто зазнали еволюційного розвитку такі графеми: ain, eai, ein, ien, oin, ung, yeu, ill і тільки чотири триграфи (20 %) зберігали свої фонетичні відповідники (eue, oeu, cqu, ngn). Серед представлених триграфів лише один був поліфонічним, а саме **ill**, який міг передавати три звуки: [l'], [ll] та [j]. Інші трилітерні ГК відображали один звук. Упродовж IX–XVIII ст. Вісім триграфів (40 %) зникло з писемної традиції французької мови (ayn, iau, ieu, ueu, uen, uin, yau, ign) та з'явилось п'ять нових (oeu, ung, yeu, yau, cqu), які не фіксували нові звуки, а тільки збагатили вже достатньо розгалужену парадигму графем-поліфоном.

Основні графічні засоби, які використано у французькій мові при написанні триграфів, – це: 1) широке використання літерної діакритики, особливо у триграфах, які фіксували носові звуки, та триграфу **cqu**, оскільки до складу таких ГК входили літери **n, m, g** і **u**, що не прочитувалися, хоча й мали самостійне фонетичне значення в графічній системі французької мови; 2) застосування подвоєних літер, зокрема у триграфі **ill**.

Чотирилітерні графеми протягом IX–XVIII ст. відображали вимову одного звука, як правило, носових та м'якого [n'], для яких уже існував певний графічний інвентар, таким чином, всі тетраграфи французької мови тільки поповнюють арсенал вже існуючих поліфонічних графем. Дві чотирилітерні графеми у процесі еволюційного розвитку зникли з ужитку (**uing, ingn**). Три тетраграфи зазнали фонетичних змін (**aing, eing, oing**).

Основним графічним прийомом при написанні тетраграфів, як і при написанні диграфів та триграфів, було застосування літерної діакритики. У цій ролі виступали літери **n** та **g**.

Порівняльна характеристика еволюції різних структурних типів графем у кожному окремому періоді історії французької мови дали можливість простежити динаміку розвитку основних ГК.

Упродовж IX–XVIII ст., з одного боку, значно зросла кількість дволітерних графем, які й представляють собою основний графічний пласт, від 39 у старофранцузькому періоді до 55 у новофранцузькому; а з іншого – скоротилася численність триграфів, від 14 до 9. Воднораз протягом 10 століть існувала незначна стабільність (із коливанням у 6 графічних одиниць) у розвитку монографів. Загалом у процесі становлення французької графіки спостерігалася тенденція до зростання загальної кількості графем для відтворення на письмі голосних та приголосних звуків, зокрема, з 90 ГК у старофранцузькій мові розвинулося 105 у новофранцузькому періоді.

Асиметрія французької графічної системи проявляється в трьох планах: синтагматичному (однакове членування літер та звуків), парадигматичному (постійне співвідношення між звуком та літерою) і семіотичному (існування двох сторін знака). У *синтагматичному* плані асиметрія відбивається в синтетизмі графічного знака, зокрема в монографі **x**, який передає сполучення двох окремих звуків, а також в існуванні значної кількості складних графем (диграфів, триграфів, тетраграфів), які фіксують на письмі один звук. У *парадигматичному* плані розходження взаємовідносин між літерою та звуком пояснюється поліфонічністю графем і поліграфічністю звуків французької мови. У *семіотичному* плані відсутність абсолютного співвідношення літера / звук виявляється в літерній комбінаторіці (використання літер як діакритичного знака), а також у поліфункціональності графем, які могли бути ідеограмами, морфограмами та логограмами.

Аналізуючи тексти IX–XVIII ст., ми встановили основні функціональні навантаження графем кожного періоду історії французької мови, згідно з якими нами розподілено всі ГК на фонограми, ідеограми, морфограми, логограми. Враховуючи цей аналіз, ми простежили динаміку розвитку зазначених типів графем.

У *старофранцузький період* переважна кількість графем (98 %) була фонограмами, окрім монографа **h** та диграфа **dh**, де літера **h** в окремих випадках слугувала діакритичним знаком та не мала власного фонетичного відтворювання. Морфограмами виступали 10 графем (що становить 11 %), зокрема, монографи **ë, é, ç, s, t, x, z**, диграф **ee**, а також триграфи **eau** та **iau**. Ідеограми представлено, *по-перше*, історичними написаннями, а саме диграфами **ai, ou, gu, qu, dh** та триграфами **eue, ieu, ueu**, які вже не відбивали вимову окремих літер, а розвинулися в окремі конкретні звуки; *по-друге*, літери або сполучення літер, що надавали словам особливого експресивного графічного образу (**ä, ï, î, ü, y, h, ç, s, x, aa, ee, ii, oo**), *по-третє*, етимологічні написання, які відображали винятково етимологію слова (графема **h, s, ff, ll, mm, nn, pp, rr, ss, tt**). Отже, у старофранцузькій мові ідеограмами слугувала 31 графема – 34 %. Це означає, що чистими фонограмами в IX–XIII ст. було 55 % графем. Стосовно принципів письма, то в старофранцузькій мові безперечно домінує фонетичний принцип. Морфологічний та етимологічний принципи становлять по 11 % кожен, за ними виступають історичний або традиційний – 9 % від загальної кількості графем (90).

У *середньофранцузькій мові* ідеограмами слугували всі традиційні написання, до яких додалися 17 ГК, котрі передавали на письмі носові звуки (**am, an, em, en, in, im, om, on, um, un, yn, ain, ein, ien, oin, uin, ung**), та диграфи **eu, ue**, фонетичні еквіваленти яких зазнали змін, проте графічна форма залишалася недоторканою; етимологічні написання – 10 ГК, до складу яких входило дві однакові літери, що передавали на письмі приголосні звуки, а також монографи **b, c, ç, h, l, p, x** та диграфи **ph, th, qu, gu**; три сполучення літер, які надавали словам особливого графічного образу (**aa, ee, oÿ**). Так, уже 41 % графем у середньофранцузькій мові мали якості ідеограми. Морфограмами в представлений вище період виступали монографи **ë, é, ç, l, s, t, x, z**, диграфи **ee, au, ay, oy, uy, ll, nn, rr, ss, tt**, а також триграфи **eau, iau** та **ngn**; загалом – 21 ГК, що становить 21 % від загальної кількості графем. Якості логограми отримала одна графема – **à** (1 %), яка почала розрізняти на письмі омофони. Отже, суто фонетичними написаннями в XIV–XV ст. було вже 39 %. З огляду на зазначене вище, принципи письма в середньофранцузький період було розподілено таким чином: домінуючим залишався фонетичний принцип – 38 %, морфологічний та етимологічний – по 21 %, наступним зазначається традиційний – 19 %, і, нарешті, із XIV–XV ст. починає свій розвиток диференціювальний принцип, який у середньофранцузькій мові був представлений 1 % від загальної кількості графем (99). Як засвідчує проведений аналіз, розподілення морфологічного, етимологічного й традиційного принципів письма мали фактично однакові пропорції.

У *ранньофранцузькій графіці* ідеограми представлено історичними або традиційними написаннями, до яких додалися чотири ГК, що фіксували носові звуки (**aing, eing, oing, uing**), триграма **eau**, вісім фінальних морфограм (**t, d, c, g, l, p, s, r**), що випали з вимови, але зберігалися на письмі, графеми **il, ill** та **b** (разом 35 ГК); етимологічні написання, до яких додалися **s, z** та **bb, rh** (разом 25 ГК); декоративні літери або сполучення літер: **ç, dd, nn, pp, c** у ГК **equ**. Отже, ідеограмами виступало 60 ГК, що становить 60 %. До морфологічних написань у XVI ст. приєдналися монографи **û, y** та диграфи **eu, oi** – разом 25 графем (25 %). До диференціовальних написань було зараховано ще дві графеми – **y** та **ou**. Представлений аналіз встановив, що в епоху Відродження 86 % графем мали додаткові значення ідеографічного чи морфологічного характеру. Так, у *ранньофранцузькій графіці* принципи письма зайняли такі позиції: домінуючим принципом став традиційний або історичний (35 %), друге місце посіли морфологічний та етимологічний (по 25 %), фонетичний зайняв третю позицію (12 %), четверту – диференціовальний (3 %) від загальної кількості графем у XVI ст. (99).

Новофранцузька графіка характеризувалася усталенням основних принципів майбутнього правопису. У цей період спостерігалася збільшення диференціовальних написань за рахунок появи монограм **â, ô, û** та подвоєних літер **ff, ll, nn, rr**, що становило у XVII–XVIII ст. вже 5 %. До історичних належить фіналь **f** (разом 36 ГК). Водночас стабілізувалася кількість етимологічних написань. Зауважимо, що графіці XVII–XVIII ст. було властиве широке використання орнаментних літер: знак **ç** замість літери **c**, а також **f** на місці **s**, яким ми надаємо статус ідеограми. До морфограм у *новофранцузькій мові* приєдналися монографи **ë, î, û, y**, диграфи **oi, un** та триграф **eue** (разом 30 ГК). Відтак, парадигма графем із додатковими значеннями в *новофранцузькій графіці* зростає, відтепер 97 % ГК мали ідеографічні, морфологічні та диференціовальні функції. Згідно з дослідженням, домінуючим принципом письма в *новофранцузькій мові* виступав історичний або традиційний (35 %), на другій позиції – морфологічний (26 %), на третій – етимологічний (24 %), на четвертій – фонетичний (10 %) та на п'ятій – диференціовальний – (9 %) від загальної кількості графем (105).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Згідно з представленими даними, чітко простежується загальна тенденція до спрощення фонетичного принципу, який був провідним у *старофранцузькій та середньофранцузькій періоди*, – від 69 % (більше половини) до 9 % та, безумовно, зростання історичного або традиційного – від 9 % до 34 % від останнього місця в *старофранцузькій мові* до домінуючого у *ранньофранцузькій та новофранцузькій мовах*. Зауважимо, що морфологічний (від 11 % до 25 %) та етимологічний (від 11 % до 23 %) принципи протягом історії становлення графічної системи французької мови мали фактично тотожну динаміку розвитку і зросту.

У подальшому перспективним вважаємо детальне вивчення ідеографічних та символічних особливостей літер-ідеограм сучасної французької орфографії.

Список використаної літератури

1. Амирова Т. А. К истории и теории графемики / Т. А. Амирова. – М. : Наука, 1977. – 191 с.
2. Веденина Л. Г. Пунктуация французского языка / Л. Г. Веденина. – М. : Высш. шк., 1975. – 168 с.
3. Гак В. Г. Французская орфография / В. Г. Гак. – М. : КомКнига, 2006. – 240 с.
4. Єрмоленко Л. Ю. Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові / Л. Ю. Єрмоленко. – К. : [б. в.], 2005. – 220 с.
5. Крючков Г. Г. Современная орфография французского языка / Г. Г. Крючков. – К. : Высш. шк., 1987. – 184 с.
6. Лабенко О. А. Орфографічні особливості омонімів сучасної французької мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О. А. Лабенко. – К., 2003. – 21 с.
7. Мазниченко В. М. Фонографічні особливості українських антропонімів у французькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 «Романські мови» / В. М. Мазниченко. – К., 2000. – 206 с.
8. Catach N. L'orthographe française / N. Catach. – P. : NATHAN Université. 1996. – 328 p.

Статтю подано до редколегії
15.03.2012 р.